

FRESK STRAPPO ENKAUSTYKA MOZAIKA

Praca stanowi rezultat mobilności zagranicznej - kursu nauczyciela z zakresu fresku i mozaiki
w SISAM Ravenna
w dn. 3-14 października 2022w ramach projektu *Szkoła u włoskich mistrzów*

Projekt 2021-1-PL01-KA122-VET-000021483

**Współfinansowane przez
Unię Europejską**

FRESK

Słowo fresk wywodzi się od włoskiego *fresco* co oznacza świeży. Początki fresku sięgają starożytności. Do znanych fresków należą minojskie, na których przeważają tematy religijne, motywy roślinne i zwierzęce oraz zagadkowe tauromachie - sceny walki lub zabaw z bykami. W XIV i XV w. prawdziwe freski, czyli *buon fresco* (wykonywane na świeżym i jeszcze wilgotnym tynku), malowane były dość rzadko. Jedyne przykłady zastosowania tej techniki w tym czasie to freski Giotta w kaplicy Scrovenich w Padwie oraz freski Masaccia w kaplicy Brancacich we Florencji. Bardziej popularny był częściowy fresk, czyli *al fresco* - po wyschnięciu dokonywano poprawek przy pomocy barwników organicznych. Od Giotta następuje ogromny rozwój fresku. Najbardziej jednak rozpowszechnia się w renesansie. Po baroku fresk jest praktycznie porzuconą techniką. Od XVII do XIX w. *al fresco* miesza się z *al secco*.

Przygotowanie podłoża pod malowidło

Fresk jako technika malarstwa ściennego może być wykonana na mobilnych, niewielkich podkładach, które można swobodnie przenosić i eksponować w dowolnym miejscu. Taki podkład jest przydatny dla początkujących chcących opanować tę technikę. Dobrze nadającym się substytutem ściany, który umożliwi prace w małej skali i mobilność powierzchni pod malarstwo ścienne jest terakota. Swoimi właściwościami przypomina ceglany mur, na którym zazwyczaj wykonywane były freski. Przy doborze terakoty należy zwrócić uwagę czy na pewno posiada jedną stronę z wyraźną fakturą, czyli jest chropowata powierzchnia. Zazwyczaj terakota posiada lico, gładką, prawą stronę i lewą, z wspomnianą fakturą, na której nam zależy i to na niej będziemy pracować kładąc zaprawę pod fresk. Płytkę terakotową należy przed nałożeniem pierwszej warstwy tynku namoczyć w wodzie. Najlepiej jedną noc i dzień przed położeniem zaprawy. Wilgotna ściana nie spija wody z tynku, co pozwala mu lepiej dojrzeć i nabrać mocy. Tynk położony na suchym murze staje się kruchy.

W technologii fresku mamy do czynienia z dwoma warstwami tynku. Pierwsza warstwa, czyli *arriciato*. Do przygotowania zaprawy prócz szpachli i naczyń na wodę potrzebujemy pojemnika na składniki i naczynia, w którym sporządzimy tynk. Składniki:

- *Wapno gaszone*
- *Piasek gruboziarnisty/ możemy dodać do niego zmielone cegły, (Należy mieć na uwadze, że tą mieszaninę taktujemy jako jeden z trzech składników którego mieszamy z pozostałymi w odpowiedniej proporcji.)*
- *Cement*
-

Wymienione składniki łączymy ze sobą w przygotowanym wcześniej naczyniu w proporcji 1:1:1. Zalecane jest najpierw zmieszać je ze sobą na sucho. Dodajemy wody aby powstało ciasto wapienne i mieszamy. Dobrze wyrobiona zaprawa nie spływa z szpachli, a ta wbita w zawartość nie przewraca się. Innymi słowy wody dodajemy na tyle aby zaprawa nie była za rzadka. Natomiast jeśli jej konsystencja nie jest odpowiednia, by ją zagęścić dodajemy zawsze wapna.

Powstałe *arriciato* nakładamy szpachlą na ścianę, w naszym przypadku na płytkę terakotową. Dobrze jest operować dwoma szpachlami w obu dłoniach, tak by zbierać sobie nadmiar zaprawy i oczyszczać jedną szpachelkę o drugą. Najpierw nakładamy niewielką ilość zaprawy na całość wyciągniętej z wody, wilgotnej terrakoty. Wcieramy mocno szpachelką tak by jak najbardziej wypełnić nierówności i umożliwić przyczepność do podłoża naszego *arricio*.

Gdy całość powierzchni jest w ten sposób pokryta cienką warstwą *arriccio* dobieramy jego kolejną porcję i наносimy na te warstwę, którą przygotowaliśmy przed chwilą. *Arriccio* to pierwszy tynk, będzie on dość gruby, jeśli pracowalibyśmy na prawdziwym murze *arricciem* wyrównujemy niedoskonałości podłoża, regulujemy jego powierzchnię aby uzyskać odpowiednią płaszczyznę. Na terakocie grubość *arriccio* powinna osiągnąć do 2 cm grubości. Należy je precyzyjnie nakładać i gładzić szpachelką, wykonując przy tym wygładzanie boków naszej terakoty aby nie były opadnięte. Przy pracy zalecane jest skupienie i czujność oraz dbałość o to, by płaszczyzna była wszędzie równej grubości.

Kiedy mamy pewność, że nasze *arriccio* jest równomiernie rozprowadzone na podkładzie terakotowym, zostawiamy je do momentu aż zwiąże i będzie na tyle stabilne aby nanieść kolejny tynk. Wcześniej chropowata powierzchnia ułatwia przyczepność, dlatego kiedy zauważymy że *arriccio* zaczyna wiązać można je pociąć/podrapać szpachelką aby uzyskać fakturę. Wyschnięty pierwszy tynk przed nałożeniem tynku drugiego należy zmoczyć wodą. W tym celu można użyć szczotki, szorować ją na mokro tak by nawilżyć powierzchnię ale odatkowo zmatowić i wzmocnić fakturę.

Intonaco, jest to termin określający drugą warstwę tynku, na której będziemy malować. Aby sporządzić *intonaco*, należy połączyć ze sobą następujące składniki:

- *Wapno gaszone*
- *Pył marmurowy (lub bardzo miálki piasek)*
- *Cement*

Bardzo ważną rzeczą jest zachowanie odpowiedniej proporcji pomiędzy wapnem a wypełniaczem. W znacznej mierze zależy ona od jakości wapna - im tłustsze, tym więcej wypełniacza. W tym przypadku proporcje są 2:1:1. Zasada przy sprawdzeniu konsystencji jest taka sama jak przy *arriccio*. Grubość warstwy ostatniej powinna wynosić około 0,5cm. Nanosimy *intonaco* szpachelką na wilgotny i zmatowiony pierwszy tynk. Zaleca się uwagę i ostrożność. Musimy pamiętać o tym, że to ostatnia warstwa, której równa powierzchnia ma być pomalowana. Gdy *intonaco* jest nałożone równomierne, wygładzone na całej płaszczyźnie i bokach możemy przenieść rysunek.

Metody przenoszenia rysunku

Możemy sporządzony karton do fresku przyłożyć do mokrego *intonaco*. Jeśli jest na cienkim papierze przylegnie do tynku wtenczas wystarczy kontur naszego rysunku poprawić na fresku, na skutek takiego działania ołówek wyrzeźbi nam linie, gdy oderwiemy ostrożnie papier owe wyryte ostrym narzędziem linie będą konturem naszego rysunku.

Kolejną metodą jest przeprócha. Polega na przeniesieniu rysunku za pomocą sporządzonych otworów w kartonie i użyciu węgla drzewnego, którego pyłek pozostaje w tychże otworach, tym samym zaznaczając miejsce na kontur. Kontury rysunku nakłuwamy ostrym narzędziem, w zależności od naszych potrzeb im gęściejszy odstęp tym wyraźniejszy wzór. Zaleca się półcentymetrowe odstępy między otworami. Zbyt rzadkie nakłucia mogą okazać się kłopotliwe w otworzeniu rysunku. Gdy siatka dziurek do przepróchy jest gotowa, przykładamy karton z wykonanymi przez nas otworami na wilgotne *intonaco*. Następnie używamy proszku z węgla drzewnego, umiejscowionego w szmatce bawełnianej. Gałganekiem z proszkiem węglowym w środku uderzamy po całości kartonu i tym samym wnika on w dziurki, które wcześniej sporządziliśmy. Po pokryciu węglem kartonu, papier odrywamy od *intonaco*. Pozostawione czarne punkciki po przeprórze łączymy ze sobą odtwarzając kontury i malujemy póki tynk jest świeży.

Bardziej współczesną metodą przenoszenia rysunku na tynk jest wykorzystanie kalki. Rysunek na kalce wykonujemy marketami nie permanentnymi. Pamiętajmy o efekcie pozytyw negatyw, jeśli rysujemy na kalce pisakiem, aby uniknąć efektu odbicia lustrzanego należy poprawić rysunek po konturze na odwrocie i dopiero ten z lewej strony nałożyć na mokry tynk, a wilgoć przeniknie w pigment i zostanie przeniesiony na *intonaco*.

Freski wykonujemy metodą dniówkową. Przy dużych realizacjach nie damy rady wykonać całego malowidła. Dlatego należy prace podzielić na etapy. Wykonywać fragmenty projektu w takiej ilości jaką zdążymy zrealizować w czasie jednej dniówki. Zaleca się by dniówki fragmenty fresku dzielić w miejscu konturów aby nie przecinać dużych płaszczyzn malowidła.

Proces malowania

Malowanie na mokrym intonaco wykonujemy pigmentami suchymi, mieszamy je na alecie z wodą. Tak rozrobioną farbę наносimy pędzlem na świeże intonaco. Pędzel prowadzimy w jedną stronę, nie poprawiamy pokrytych powierzchni aby nie zedrzyć tynku. Używamy mocnego koloru z uwagą na to, że podczas wysychania tynku barwa będzie traciła intensywność. W tej technice spoiwem jest wapno zaprawy, które łączy się z naniesionym pigmentem. Po wyschnięciu mamy szklaną powierzchnię dzięki alkaicznym właściwościom podłoża wapiennego, nie trzeba jej już utrzymywać w inny sposób. Ogromną trudność powoduje tępo i niemożliwość nanoszenia poprawek po wyschnięciu tynku. Natomiast jeśli zdecydujemy się na retusz malowidła kiedy nie jest już świeże musimy pamiętać, że takie poprawki nie będą trwałe, suche już wapno nie przyjmie nanoszonego pigmentu, w skutek tego to co robimy z czasem zaniknie.

***Strappo*, czyli oderwanie fresku**

Terminem *strappo* określa się proces przenoszenia fresku z pierwotnego miejsca na inne podłoże. Jeżeli istnieje ryzyko zniszczenia malowidła, jeżeli budynek, w którym znajduje się fresk jest w złym stanie technicznym, albo inne przesłanki wskazują na to by go przenieść, można to wykonać metodą oderwania.

W tym miejscu opisana jest metoda *strappo* przeprowadzoną na freskach ćwiczeniowych na terakocie. Każdy wykonany przez nas fresk można przenosić. By przeprowadzić ten proces będziemy musieli przygotować roztwór z kleju kostnego o odpowiednim stężeniu. Nanieść go pędzlem na malowidło, tutaj musi być położony gęsto, nie wystarczy pomalować klejem fresku należy topować pędzlem aby klej mógł dobrze nasączyć powierzchnię, gdy jest mokry i równomiernie rozprowadzony rozciągamy na malowidło płótno o rzadkim splocie, odpowiednia będzie gaza, którą nakładamy w dwóch lub trzech warstwach. Przyklejamy płótno tym samym roztworem kleju co wcześniej i w podobny sposób topujemy. Należy zadbać o to by płótno było większe od samego malowidła tak by został nam z każdej strony zapas materiału. Później zostawiamy do wyschnięcia, klej kostny ma właściwości naprężające podczas wysychania następuje oddzielenie warstwy *intonaco* od *arriciato*. Za zostawione wcześniej marginesy tkaniny zdzieramy fresk z ściany.

Gdy fresk jest oddzielony możemy nakleić go na inną powierzchnię na przykład na biejtram. Zespalamy malowidło z innym podłożem za pomocą innego kleju, wiskolowego, lub polimeru. Warto obciążyć z góry nasz naklejony fresk by dobrze przywarł i pozostawić do całkowitego wyschnięcia. Kiedy przywarł do nowego podłoża pozostaje usunięcie tkaniny z klejem skórnym z lica malowidła. Klej kostny można łatwo usunąć za pomocą ciepłej wody którą наносimy znów pędzlem rozpuszczając pod wpływem ciepłej wody zastygły klej i zczypcami usuwamy rozmoczone płótno z fresku.

ENKAUSTYKA

W przypadku techniki, którą chce zaproponować, różni się ona od klasycznych enkaustyk. Natomiast jest łatwa w wykonaniu i można ją przeprowadzić w warunkach szkolnych stosunkowo małym nakładem i minimalnym zasobem warsztatu malarskiego.

Do przeprowadzenia ćwiczenia z enkaustyki będziemy musieli przygotować specjalne podłoże gipsowe. Używamy gipsu ceramicznego, to dzięki niemu sporządzimy płytki, które będą podobraziami. Aby wytworzyć jeden podkład należy użyć również dwóch płytek ceramicznych o takim samym kształcie. Jedna będzie nam stabilizowała podłoże gipsowe, druga je wygładzi. Płytki ceramiczne należy umyć, oczyścić. Jedną z nich po umyciu natłuszczamy. Do tego celu możemy użyć zwykłego mydła szarego, mydła marsylskiego lub smarówki woskowo-rozpuszczalnikowej. Mydło lub smarówkę rozprowadzamy z mieszane z wodą na gładką powierzchnię płytki ceramicznej, a gdy to już zrobimy należy nanosić na natłuszczoną powierzchnię rozrobiony gips z wodą mający konsystencję śmietany. W tej czynności liczy się czas i precyzja. Kiedy natłuszczona płytka pokryta jest gipsem przykładamy na wierzch drugą, czystą płytkę ceramiczną i mocno ją przytwierdzamy. Powstaje w ten sposób swego rodzaju „kanapka”, to jest, płytka ceramiczna natłuszczona, gips i płytka ceramiczna czysta, do której to chcemy aby przywarł gips. Pamiętajmy o wyrównaniu boków po tak sklejonych gipsem płytkach. Jeśli udało nam się precyzyjnie i szybko osiągnąć tak zespolone płytki ceramiczne zostawiamy je do wyschnięcia. Z czasem natłuszczony kafelek pod ciepłem wiążącego gipsu odpadnie od niego, wskutek tego powstanie nam podłoże gipsowe na ceramicznej płycie, na którym będziemy mogli malować. Jednak zanim zaczniemy malować powierzchnia płytki musi zostać wyrównana, ubytki można nadlać nowym gipsem, a gładź uzyskamy za pomocą papieru ściernego.

Jeśli udało nam się przygotować podłoże gipsowe pod enkaustykę możemy zacząć przenosić rysunek dowolną metodą. Polecam jednak przekalkować go lecz tym razem rysunek od spodu pokrywamy pigmentem suchym roztartym dłonią w najrówniej możliwy sposób. Tak zbrudzony karton przykładamy do naszego podłoża, zabezpieczamy taśmą przed ewentualnym przesunięciem i poprawiamy kontury ołowiem. Będący pomiędzy rysunkiem, a gładzią gipsową pigment pozostanie w miejscu poprawianego konturu.

Malujemy korzystając z pigmentów suchych, które rozwadniamy na palecie. Gips będzie mocno wpijał farbę, natomiast spowoduje to szybsze malowanie i pozwoli na ryzyko błędów i nanoszeni poprawek w przeciwieństwie do fresku na mokro.

Skończona i wyschniętą pracę należy zabezpieczyć. Jeśli chcemy to zrobić odczekajmy jeden dzień aby gips i warstwa malarska była sucha. Zabezpieczamy malowidło za pomocą wosku pszczelego, którego wcześniej należy rozpuścić w kąpieli wodnej. Gdy wosk ma ciepłą konsystencję наносimy go za pomocą pędzla na malowidło szerokimi pociągnięciami w jedną stronę. Kiedy malowidło pokryte jest w całości woskiem odstawiamy je do wyschnięcia. Najlepiej odczekać jeden dzień, a po tym czasie naszą pracę należy wypolerować. Do tego celu używamy szmatki bawełnianej, okrężnymi ruchami pocieramy nawoskowaną powierzchnię aby wosk ponownie się od naszych dłoni i tarcia rozgrzał a dodatkowo wyrównał i wypolerował.

MOZAIKA

Tessera - termin określający materiały do tworzenia mozaik. Mozaiki tworzone są poprzez wykorzystanie różnego rodzaju materiałów. Powszechnym tessere prócz szkła, muszli, fragmentów złota jest kamień, a w szczególności powszechnie występujący na terenie Italii marmur.

Przygotowanie tessera z marmuru polega na połamaniu większych fragmentów płyty marmurowej. Wykorzystujemy do tego specjalnego rodzaju narzędzi. Młotek o nietypowym kształcie, jego forma przypomina półksiężyc oraz przecinak. Ten ostatni powinien być wbudowany w blat lub jakiś postument na odpowiedniej wysokości, przy którym można swobodnie stać i pracować. Większy kawałek marmuru trzymamy w jednej ręce, który spoczywa na przecinaku, uderzamy energicznie w marmur półkolistym młotkiem. Kamień powinien się w tej sytuacji rozłupać. Czynność powtarzamy, obrabiając w ten sposób tessere na drobne, regularnego kształtu kostki wykorzystywane w mozaice.

Podłoże do ćwiczeń może być wykonane z płyty MDF. Boki takiej płyty dociętej na odpowiedni wymiar musi być obite listwami, które będą wystawać 1,5 cm ponad jej lico tworząc tym samym swego rodzaju skrzynkę.

Podłoże pod mozaikę z MDF należy pokryć klejem wodnym przed nałożeniem zaprawy. Zaprawa do mozaiki jest podobna do tej wykorzystywanej przy fresku. Jest to mieszanka wapna gaszonego, piasku i cementu w proporcji 2:1:1 plus woda. Ciasto wapienne ma być zwarte, nie może być zbyt rzadkie. Nanosimy je szpachlą na podkład.

Na mokrą zaprawę układamy tessere, za pomocą pęsety. Kamienie musimy wkładać w tynk na tyle głęboko aby nie odpadły, a mogły się zespoić z zaprawą. Jeśli wykonujemy kopię mozaiki lub mamy dokładny projekt własny, a w nim uwzględnioną kolorystykę i linię podziałów płaszczyzn, wielkość i kształt poszczególnych tessere należy sporządzić dokładny rysunek na kalce projektu. Aby zróżnicować sfery koloru, proponujemy pola które są w projekcie przewidziane na innego rodzaju koloru tessere zaznaczyć symbolami numerycznymi lub innego rodzaju znacznikami. Projekt zaleca się odrysować na kalce jak w przypadku przenoszenia rysunku na *intonaco* z poprawieniem konturu na lewej stronie niepermanentnym markerem aby ten odcisnął się na mokrej zaprawie, na której będą układane *tessere*.

Małej wielkości mozaiki można ukończyć po jednym dniu pracy. Jeżeli podejmujemy się wykonania większej realizacji będziemy zmuszeni podzielić naszą pracę na dniówki. Metoda ta jest jedynym sensownym rozwiązaniem, ponieważ pracować musimy na zawsze świeżej zaprawie, powinniśmy zatem przewidzieć ile jesteśmy w stanie powierzchni ukończyć podczas jednodniowej sesji i nałożyć taką ilość zaprawy, która będzie odpowiednia. Kiedy ukończymy wyznaczoną partię do ułożenia tessere, tynk który został odcinamy szpachelką z pozostawieniem pół centymetrowego marginesu od linii położonych tessere i nadajemy narzędziem fakturę na powstałą krawędź by zaprawa położona dnia następnego lepiej zazębiła się z wcześniejszą. Proces ten będziemy powtarzać aż do ukończenia projektu.